

ГЛАВА 13. Правове регулювання депозитних (вкладних) операцій

§ 1. Поняття депозитних (вкладних) операцій за законодавством України

§ 2. Види депозитних (вкладних) операцій

§ 3. Порядок здійснення банками депозитних (вкладних) операцій

§ 4. Система гарантування вкладів в Україні

§ 5. Депозитні операції Національного банку України з комерційними банками

§ 1. Поняття депозитних (вкладних) операцій за законодавством України

Як ми вже з'ясували при вивченні тем загальної частини банківського права, однією з найважливіших банківських операцій, яка входить до кола операцій, здійснювати які у сукупності має право лише банк, є залучення у вклади грошових коштів фізичних та юридичних осіб. Саме завдяки залученню у вклади (депозити) грошових коштів населення та юридичних осіб банки мають можливість здійснювати інші операції. У зв'язку з цим правове регулювання зазначених відносин має надзвичайно важливе значення.

Загальні положення щодо депозитних (вкладних) операцій комерційних банків містяться у Цивільному та Господарському кодексах України, а також у спеціальних актах банківського законодавства.

Відповідно до статті 1058 Цивільного Кодексу України за договором банківського вкладу (депозиту) одна сторона (банк), що прийняла від другої сторони (вкладника) або для неї грошову суму (вклад), що надійшла, зобов'язується виплачувати вкладникові таку суму та проценти на неї або дохід в іншій формі на умовах та в порядку, встановлених договором. Договір банківського вкладу, в якому вкладником є фізична особа, є публічним договором.

До відносин банку та вкладника за рахунком, на який внесений вклад, застосовуються положення про договір банківського рахунка, якщо інше не встановлено законом або не впливає із суті договору банківського вкладу.

Згідно зі статтею 1059 Цивільного кодексу України договір банківського вкладу укладається у письмовій формі. Письмова форма договору банківського вкладу вважається додержаною, якщо внесення грошової суми підтверджено договором банківського вкладу з видачею ощадної книжки або сертифіката чи іншого документа, що відповідає вимогам, встановленим законом, іншими нормативно-правовими актами у сфері банківської діяльності (банківськими правилами) та звичаями ділового обороту. У разі недодержання письмової форми договору банківського вкладу цей договір є нікчемним.

Відповідно до статті 1061 Цивільного кодексу України банк виплачує вкладникові

проценти на суму вкладу в розмірі, встановленому договором банківського вкладу. Якщо договором не встановлений розмір процентів, банк зобов'язаний виплачувати проценти у розмірі облікової ставки Національного банку України. Банк має право змінити розмір процентів, які виплачуються на вклади на вимогу, якщо інше не встановлено договором. У разі зменшення банком розміру процентів на вклади на вимогу новий розмір процентів застосовується до вкладів, внесених до повідомлення вкладників про зменшення процентів, зі спливом одного місяця з моменту відповідного повідомлення, якщо інше не встановлено договором. Встановлений договором розмір процентів на строковий вклад або на вклад, внесений на умовах його повернення у разі настання визначених договором обставин, не може бути односторонньо зменшений банком, якщо інше не встановлено законом. Проценти на банківський вклад нараховуються від дня, наступного за днем надходження вкладу у банк, до дня, який передує його поверненню вкладникові або списанню з рахунка вкладника з інших підстав. Проценти на банківський вклад виплачуються вкладникові на його вимогу зі спливом кожного кварталу окремо від суми вкладу, а не-витребувані у цей строк проценти збільшують суму вкладу, на яку нараховуються проценти, якщо інше не встановлено договором банківського вкладу. У разі повернення вкладу виплачуються усі нараховані до цього моменту проценти.

Згідно зі статтею 1062 Цивільного кодексу України на рахунок за банківським вкладом зараховуються грошові кошти, які надійшли до банку на ім'я вкладника від іншої особи, якщо договором банківського вкладу не передбачено інше. При цьому вважається, що вкладник погодився на одержання грошових коштів від іншої особи, надавши їй необхідні дані про рахунок за вкладом. Кошти, помилково зараховані на рахунок вкладника, підлягають поверненню відповідно до статті 388 цього Кодексу.

Відповідно до статті 1063 Цивільного кодексу України фізична або юридична особа може укласти договір банківського вкладу (зробити вклад) на користь третьої особи. Ця особа набуває права вкладника з моменту пред'явлення нею до банку першої вимоги, що впливає з прав вкладника, або вираження нею іншим способом наміру скористатися такими правами. До набуття особою, на користь якої зроблений банківський вклад, прав вкладника ці права належать особі, яка зробила вклад. Визначення імені фізичної особи або найменування юридичної особи, на користь якої зроблений вклад, є істотною умовою договору банківського вкладу. Якщо особа, на користь якої зроблено вклад, відмовилася від нього, особа, яка уклала договір банківського вкладу на користь третьої особи, має право вимагати повернення вкладу або перевести його на своє ім'я.

Згідно зі статтею 1064 Цивільного кодексу України укладення договору банківського вкладу з фізичною особою і внесення грошових коштів на її рахунок за вкладом підтверджуються ощадною книжкою. В ощадній книжці вказуються найменування і місцезнаходження банку (його філії), номер рахунка за вкладом, а також усі грошові суми, зараховані на рахунок та списані з рахунка, а також залишок грошових коштів на рахунку на момент пред'явлення ощадної книжки у банк. Відомості про вклад, вказані в ощадній книжці, є підставою для розрахунків за вкладом між банком і вкладником. Видача банківського вкладу, виплата процентів за ним і виконання розпоряджень вкладника про перерахування грошових коштів з рахунка за вкладом іншим особам здійснюються банком у разі пред'явлення ощадної книжки. Якщо ощадну книжку втрачено або приведено у непридатний для пред'явлення стан, банк за заявою вкладника видає йому нову ощадну книжку.

Відповідно до статті 1065 ощадний (депозитний) сертифікат підтверджує суму вкладу, внесеного у банк, і права вкладника (володільця сертифіката) на одержання зі спливом встановленого строку суми вкладу та процентів, встановлених сертифікатом, у банку, який його видав. У разі дострокового пред'явлення ощадного (депозитного) сертифіката до оплати банком виплачується сума вкладу та проценти, які виплачуються за вкладами на вимогу, якщо умовами сертифіката не встановлений інший розмір процентів.

Згідно зі статтею 340 Господарського кодексу України депозитні операції банків полягають у залученні коштів у вклади та розміщення ощадних (депозитних) сертифікатів. Депозити утворюються за рахунок коштів у готівковій або у безготівковій формі, у гривнях або в іноземній валюті, що розміщені юридичними особами чи громадянами (клієнтами) на їх рахунках у банку на договірних засадах на певний строк зберігання або без зазначення такого строку і підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства та умов договору. Договір банківського вкладу (депозиту) укладається у письмовій формі.

Визначення вкладу (депозиту) міститься і у спеціальному банківському законодавстві. Так, відповідно до статті 2 Закону України “Про банки і банківську діяльність” вклад (депозит) — це кошти в готівковій або у безготівковій формі, у валюті України або в іноземній валюті, які розміщені клієнтами на їх іменних рахунках у банку на договірних засадах на визначений строк зберігання або без зазначення такого строку і підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства України та умов договору.

§ 2. Види депозитних (вкладних) операцій

За законодавством України розрізняються два види вкладів (депозитів):

- вклад на вимогу;
- строковий вклад.

Так, відповідно до статті 1060 Цивільного кодексу України договір банківського вкладу укладається на умовах видачі вкладу на першу вимогу (вклад на вимогу) або на умовах повернення вкладу зі спливом встановленого договором строку (строковий вклад).

Договором може бути передбачено внесення грошової суми на інших умовах її повернення. За договором банківського вкладу незалежно від його виду банк зобов'язаний видати вклад або його частину на першу вимогу вкладника, крім вкладів, зроблених юридичними особами на інших умовах повернення, які встановлені договором. Умова договору про відмову від права на одержання вкладу на першу вимогу є нікчемною. Якщо відповідно до договору банківського вкладу вклад повертається вкладникові на його вимогу до спливу строку або до настання інших обставин,

визначених договором, проценти за цим вкладом виплачуються у розмірі процентів за вкладами на вимогу, якщо договором не встановлений більш високий процент. Якщо вкладник не вимагає повернення суми строкового вкладу зі спливом строку, встановленого договором банківського вкладу, або повернення суми вкладу, внесеного на інших умовах повернення, після настання визначених договором обставин договір вважається продовженим на умовах вкладу на вимогу, якщо інше не встановлено договором.

§ 3. Порядок здійснення банками депозитних (вкладних) операцій

Згідно із статтею 19 Закону України “Про банки і банківську діяльність” без отримання банківської ліцензії не дозволяється здійснювати одночасно діяльність по залученню вкладів та інших коштів, що підлягають поверненню, і наданню кредитів, а також вести рахунки. Особи, винні у здійсненні банківської діяльності без банківської ліцензії, несуть кримінальну, цивільну чи адміністративну відповідальність згідно із законами України.

Відповідно до статті 48 Закону України “Про банки і банківську діяльність” спеціалізованим банкам (за винятком ощадного) забороняється залучати вклади (депозити) від фізичних осіб в обсягах, що перевищують 5 відсотків капіталу банку.

Відповідно до статті 52 Закону України “Про банки і банківську діяльність” банк може укладати угоди з пов'язаними особами, які передбачають нарахування відсотків та комісійних на здійснення банківських операцій, які менші звичайних, та нарахування відсотків за вкладами і депозитами, які більші звичайних, у разі, якщо прибуток банку дозволяє здійснювати це без шкоди для фінансового розвитку банку.

Згідно зі статтею 57 Закону України “Про банки і банківську діяльність” вклади фізичних осіб комерційних банків гарантуються в порядку, передбаченому законодавством України. Вклади фізичних осіб Державного ощадного банку України гарантуються державою. У наступному питанні ми більш детально зупинимося на правовому регулюванні гарантування вкладів населення.

Загальний порядок залучення банками України грошових коштів (як у національній, так і в іноземній валюті) або банківських металів від юридичних і фізичних осіб на їх поточні, вкладні (депозитні) рахунки та розміщення ощадних (депозитних) сертифікатів визначений у Положенні про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами, затвердженому постановою Правління Національного банку України № 516 від 03.12.2003 р.

Згідно з Положенням правове регулювання більшості питань щодо вкладних (депозитних) операцій має диспозитивний характер. Тобто, сторони самостійно

вирішують їх у договорі. У той же час Положення містить певні вимоги щодо умов депозитних договорів.

Зокрема, визначено, що договором банківського вкладу (депозиту) може бути передбачено внесення грошових коштів або банківських металів на інших умовах їх повернення. Такі вклади (депозити) є умовними. Умови за вкладом не можуть суперечити законодавству України. Якщо строки зберігання умовних вкладів (депозитів) визначено договором, то такі вклади (депозити) обліковуються як строкові. Якщо строки зберігання умовних вкладів (депозитів) договором не визначено, то вони обліковуються як вклади (депозити) на вимогу.

Сума, строки та умови приймання вкладів (депозитів) визначаються між банком та вкладником на договірних засадах.

Залучення банком вкладів (депозитів) юридичних і фізичних осіб підтверджується:

- договором банківського рахунку;
- договором банківського вкладу (депозиту) з видачею ощадної книжки;
- договором банківського вкладу (депозиту) з видачею ощадного (депозитного) сертифіката;

- договором банківського вкладу (депозиту) з видачею іншого документа, що підтверджує внесення грошової суми або банківських металів і відповідає вимогам, установленим законом, іншими нормативно-правовими актами у сфері банківської діяльності (банківськими правилами) та звичаями ділового обороту.

Процентні ставки за вкладними (депозитними) операціями встановлюються банками самостійно. Національний банк України встановлює індикативні розміри процентних ставок для банків з урахуванням ситуації на грошово-кредитному ринку.

Банк сплачує вкладнику суму вкладу (депозиту) і нараховані за ним проценти:

- у національній валюті, якщо грошові кошти надійшли на вкладний (депозитний) рахунок у національній валюті;
- у валюті вкладу (депозиту), якщо грошові кошти надійшли на вкладний (депозитний) рахунок в іноземній валюті, або на умовах та в порядку, передбачених договором, відповідно до заяви вкладника — в іншій іноземній чи в національній валюті;
- у банківських металах, якщо вкладний (депозитний) рахунок відкритий у банківських металах, або на умовах та в порядку, передбачених договором, відповідно до заяви вкладника — у національній валюті.

Проценти на вклад (депозит), залучений відповідно до договору банківського вкладу (депозиту), якщо інше не передбачено договором, нараховуються від дня, наступного за днем надходження до банку грошових коштів або банківських металів, до дня, який передуює поверненню грошових коштів або банківських металів вкладнику або списанню з вкладного (депозитного) рахунку вкладника з інших підстав.

Особливості залучення грошових коштів або банківських металів на вклади (депозити) регулюються внутрішніми положеннями банків, розробленими відповідно до законодавства України.

Банки мають встановлювати основні умови залучення банківського вкладу (депозиту) відповідного виду. Зазначені умови мають бути оприлюднені банком шляхом розміщення відповідної інформації в установі банку в загальнодоступному для клієнтів місці. Ця інформація може додатково розміщуватися банком у засобах масової інформації.

Грошові кошти на вкладні (депозитні) рахунки перераховуються юридичними особами з поточних рахунків і повертаються банками в безготівковій формі на поточні рахунки

юридичних осіб.

Банки можуть перераховувати грошові кошти на вкладний (депозитний) рахунок юридичної особи з її іншого вкладного (депозитного) рахунку, відкритого в цьому банку, лише в разі зміни банком порядку бухгалтерського обліку рахунку юридичної особи, пов'язаної із:

- запровадженням банком процедури зміни рахунків клієнтів не за їх ініціативою, у випадках та в порядку, визначених нормативно-правовими актами Національного банку України;
- зміною умов договору банківського вкладу (депозиту).

Нараховані проценти закладами (депозитами) юридичних осіб відповідно до умов договору банківського вкладу (депозиту) банки можуть перераховувати на поточний рахунок юридичної особи або зараховувати на поповнення вкладу (депозиту).

Проведення розрахункових операцій за вкладними (депозитними) рахунками юридичної особи забороняється, крім операцій, пов'язаних з реалізацією майнових прав на суму вкладу (депозиту) відповідно до укладених договорів застави та законодавства України.

Грошові кошти на вкладні (депозитні) рахунки фізичних осіб можуть бути внесені готівкою, перераховані з іншого вкладного (депозитного) рахунку або поточного рахунку і повертаються банками готівкою або в безготівковій формі на зазначений у договорі рахунок вкладника для повернення коштів чи за заявою вкладника на інший його рахунок. Банки можуть відповідно до умов договору банківського вкладу (депозиту) перераховувати фізичним особам нараховані проценти закладами (депозитами) на їх поточний рахунок, для поповнення вкладу (депозиту) або видавати готівкою.

Банки повертають вклади (депозити) та сплачують нараховані проценти у строки, що визначені умовами договору банківського вкладу (депозиту) між вкладником і банком.

За договором банківського вкладу (депозиту) незалежно від його виду банк зобов'язаний видати вклад або його частину на першу вимогу вкладника, крім вкладів, розміщених юридичними особами на інших умовах повернення, які встановлені договором.

Банк виплачує вкладникові проценти на суму вкладу (депозиту) у розмірі, який установлюється в договорі банківського вкладу (депозиту). Якщо договором не встановлений розмір процентів, то банк зобов'язаний виплатити їх в розмірі облікової ставки Національного банку України.

Банк має право змінити розмір процентів, які виплачуються на вклад (депозит) на вимогу, якщо інше не встановлено договором. У разі зменшення банком розміру процентів на вклад (депозит) на вимогу новий розмір процентів застосовується до вкладу (депозиту), внесеного до повідомлення вкладника про зменшення процентів, через один місяць з часу надсилання відповідного повідомлення, якщо інше не встановлено договором.

Установлений банком відповідно до договору банківського вкладу (депозиту) розмір процентів на вклад (депозит) на строк або на вклад (депозит), внесений на умовах його повернення в разі настання визначених договором обставин, не може бути односторонньо зменшений банком, якщо інше не встановлено законодавством України.

Проценти на банківський вклад (депозит) виплачуються вкладникові на його вимогу відповідно до строків, визначених у договорі банківського вкладу (депозиту).

Якщо відповідно до договору банківського вкладу (депозиту) вклад повертається

вкладникові на його вимогу до закінчення строку або до настання інших обставин, визначених договором, проценти за цим вкладом виплачуються в розмірі процентів за вкладами на вимогу, якщо договором не встановлений вищий процент.

Якщо вкладник не вимагає повернення суми строкового вкладу (депозиту) із закінченням строку, установленого договором банківського вкладу, або повернення суми вкладу (депозиту), внесеного на інших умовах повернення, то після настання визначених договором обставин договір вважається продовженим на умовах вкладу на вимогу, якщо інше не встановлено договором.

Оподаткування доходів від вкладних (депозитних) операцій юридичних та фізичних осіб здійснюється відповідно до законодавства України.

§ 4. Система гарантування вкладів в Україні

Система гарантування вкладів фізичних осіб визначена у Законі України “Про фонд гарантування вкладів фізичних осіб”. Відповідно до цього Закону Фонд гарантування вкладів фізичних осіб відшкодовує вклади, розміщені на рахунках, що не використовуються вкладником для здійснення підприємницької діяльності.

Відповідно до статті 87 Закону України “Про банки і банківську діяльність” Національний банк України зобов'язаний протягом двох днів після прийняття рішення про ліквідацію банку повідомити про це Фонд гарантування вкладів фізичних осіб. У разі оскарження в судовому порядку рішення Національного банку про ліквідацію банку Національний банк України повідомляє про це Фонд гарантування вкладів фізичних осіб.

Відповідно до статті 96 Закону України “Про банки і банківську діяльність” вимоги Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, що виникли у випадках, визначених законодавством про гарантування вкладів фізичних осіб, задовольняються у першу чергу. У другу чергу задовольняються вимоги вкладників — фізичних осіб в частині перевищення суми, передбаченої системою гарантування вкладів фізичних осіб, вимоги, що виникли із зобов'язань банку перед працівниками.

Відповідно до статті 42 Закону України “Про Національний банк України” (далі Закон) Національний банк України надає кредити Фонду гарантування вкладів фізичних осіб під заставу цінних паперів за ціною не нижче індексу інфляції терміном на 5 років.

Згідно зі статтею 2 Закону “Про фонд гарантування вкладів фізичних осіб” учасниками Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (далі — Фонд) є банки — юридичні особи, які зареєстровані в Державному реєстрі банків, який ведеться Національним банком України, та мають банківську ліцензію на право здійснювати банківську діяльність.

Участь у Фонді зазначених банків є обов'язковою.

Учасники Фонду зобов'язані сплачувати збори до Фонду.

Учасником Фонду є банк, який виконує встановлені Національним банком України економічні нормативи щодо достатності капіталу і платоспроможності та може виконувати свої зобов'язання перед вкладниками.

Банки — учасники Фонду, які не виконують встановлених Національним банком України економічних нормативів щодо достатності капіталу, платоспроможності та/або яким за рішенням Національного банку України зупинено дію банківської ліцензії Національного банку України на здійснення банківської діяльності, переводяться за рішенням адміністративної ради Фонду, прийнятим на підставі інформації Національного банку України, одержаної за результатами моніторингу діяльності банків, до категорії тимчасових учасників Фонду.

Після переведення до категорії тимчасових учасників Фонду банк, вклади фізичних осіб до якого залучені до дня його переведення до цієї категорії, зобов'язаний сплачувати збори до Фонду до повного виконання зобов'язань перед вкладниками по виплаті їхніх вкладів та нарахованих відсотків.

У разі відкликання банківської ліцензії Національного банку України на здійснення банківської діяльності адміністративна рада Фонду за поданням Національного банку України приймає рішення про виключення цього банку з числа учасників (тимчасових учасників) Фонду.

Виключення банку з числа учасників (тимчасових учасників) Фонду не позбавляє вкладників, вклади яких були залучені до дня виключення його з числа учасників (тимчасових учасників) Фонду, права на відшкодування таких вкладів у разі настання їх недоступності відповідно до Закону.

Згідно зі статтею 3 Закону Фонд гарантує кожному вкладнику банку — учасника (тимчасового учасника) Фонду відшкодування коштів за його вкладами, включаючи відсотки, в розмірі вкладів на день настання недоступності вкладів, але не більше 1200 гривень по вкладах у кожному із таких банків. Зазначений розмір відшкодування коштів за вкладами, включаючи відсотки, за рахунок коштів Фонду може бути збільшено за рішенням адміністративної ради Фонду залежно від тенденцій розвитку ринку ресурсів, залучених від вкладників банками — учасниками (тимчасовими учасниками) Фонду.

У разі розміщення вкладником в одному банку — учаснику (тимчасовому учаснику) Фонду кількох вкладів Фонд гарантує відшкодування коштів за такими вкладами, включаючи відсотки, у розмірі загальної суми вкладів за станом на день настання недоступності вкладів, але не більше розміру, встановленого відповідно до частини першої статті 3 Закону "Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб".

Якщо вкладник має вклади у кількох банках — учасниках (тимчасових учасниках) Фонду, які в подальшому реорганізувалися шляхом їх злиття, приєднання або перетворення в один банк — юридичну особу, Фонд гарантує відшкодування коштів за цими вкладами до закінчення строку дії договорів за цими вкладами на тих самих умовах, що й до реорганізації. Вклади, залучені після реорганізації банків — учасників (тимчасових учасників) Фонду, гарантуються Фондом у загальній сумі, але не більше розміру, встановленого відповідно до частини першої статті Закону.

Вклади, розмір яких становить менше 1 гривні, не підлягають відшкодуванню.

Відшкодування вкладів в іноземній валюті відбувається у національній валюті України після перерахування суми вкладу за офіційним (обмінним) курсом Національного банку

України на день настання недоступності вкладів.

Звертаємо увагу, що у статті 4 Закону встановлені обмеження гарантії вкладів. Так, згідно з цією статтею Фонд не відшкодовує гарантовану суму за вкладами, розміщеними:

- 1) членами наглядової ради, ради директорів і ревізійної комісії банку, вклади в якому є недоступними;
- 2) працівниками незалежних аудиторських фірм (аудиторами), які здійснювали аудиторські перевірки банку протягом останніх трьох років;
- 3) акціонерами, частка яких перевищує 10 відсотків статутного капіталу банку;
- 4) третіми особами, які діють від імені вкладників, зазначених у пунктах 1, 2, 3 цієї статті;
- 5) вкладниками, які на індивідуальній основі отримують від банку пільгові відсотки та мають фінансові привілеї, що призвели до погіршення фінансового стану банку;
- 6) вкладниками, які не ідентифіковані ліквідаційною комісією.

Банки — учасники (тимчасові учасники) Фонду зобов'язані:

- а) розміщувати у всіх приміщеннях, до яких мають доступ вкладники, інформацію про систему гарантування вкладів;
- б) надавати інформацію про види вкладів, що підлягають гарантуванню Фондом, обсяги і порядок їх відшкодування.

Банкам — учасникам (тимчасовим учасникам) забороняється використовувати інформацію, що стосується гарантування вкладів, у рекламі з метою сприяння збільшенню загальної суми вкладів. Банк зобов'язаний обмежувати рекламу щодо гарантування вкладів з посиланням на участь у Фонді.

Фонд зобов'язаний двічі на рік за станом на 1 січня та 1 липня публікувати в офіційних засобах масової інформації реєстр банків — учасників (тимчасових учасників) Фонду протягом одного місяця після настання зазначених строків.

Інформація про зміни в реєстрі банків — учасників (тимчасових учасників) Фонду додатково публікується в офіційних засобах масової інформації протягом 14 календарних днів після внесення змін до реєстру.

Фонд має право одержувати від Національного банку України інформацію, необхідну для виконання ним функцій, передбачених Законом.

Національний банк України зобов'язаний у тижневий строк інформувати Фонд про:

- 1) надання банку банківської ліцензії на право здійснювати банківську діяльність;
- 2) застосування до банку заходів впливу;
- 3) відкликання банківської ліцензії на право здійснювати банківську діяльність.

Банки — учасники (тимчасові учасники) Фонду зобов'язані подавати Фонду балансові звіти, аудиторські висновки, інші визначені Фондом форми звітності, документи та інформацію, що необхідні для виконання Фондом функцій, передбачених Законом.

Ліквідатор банку — учасника (тимчасового учасника) Фонду зобов'язаний надати Фонду інформацію та передбачені законодавством документи, необхідні для виконання Фондом функцій щодо забезпечення відшкодування коштів вкладникам.

Для виконання власних функцій Фонд визначає обов'язкові форми звітності для банків — учасників (тимчасових учасників) Фонду.

Посадові особи Фонду зобов'язані додержувати вимог законодавства про збереження банківської таємниці щодо інформації, одержаної відповідно до Закону.

Законом визначено порядок формування коштів Фонду.

Джерелами формування коштів Фонду є:

- 1) початкові збори з банків — учасників Фонду;

- 2) регулярні збори з банків — учасників (тимчасових учасників) Фонду;
- 3) спеціальні збори з банків — учасників (тимчасових учасників) Фонду;
- 4) кошти, внесені Національним банком України в розмірі 20 мільйонів гривень;
- 5) доходи, одержані від інвестування коштів Фонду в державні цінні папери України;
- 6) кредити, залучені від Кабінету Міністрів України, Національного банку України, банків та іноземних кредиторів;
- 7) пеня, яку сплачують банки — учасники (тимчасові учасники) Фонду за несвоєчасне або неповне перерахування зборів до Фонду;
- 8) доходи від депозитів, розміщених Фондом у Національному банку України.

Фонд є єдиним розпорядником коштів, акумульованих у процесі його діяльності. Початковий збір до Фонду в розмірі одного відсотка зареєстрованого статутного капіталу банку перераховується банками-учасниками на рахунок Фонду протягом тридцяти календарних днів з дня одержання банківської ліцензії на здійснення банківської діяльності.

Банки, створені в результаті реорганізації шляхом їх злиття, приєднання або перетворення (в разі сплати початкового збору до Фонду банками, які реорганізувалися), звільняються від сплати початкового збору та набувають усіх прав і обов'язків реорганізованих банків щодо участі у Фонді.

Нарахування регулярного збору до Фонду здійснюється банками — учасниками (тимчасовими учасниками) Фонду двічі на рік по 0,25 відсотка загальної суми вкладів, включаючи нараховані закладами відсотки, за станом на 31 грудня року, що передує поточному, та 30 червня поточного року.

Перерахування нарахованого регулярного збору здійснюється банками — учасниками (тимчасовими учасниками) Фонду щоквартально рівними частками до 15 числа місяця, наступного за звітним періодом.

Встановлення спеціального збору до Фонду здійснюється, якщо поточні доходи Фонду є недостатніми для виконання ним у повному обсязі своїх зобов'язань щодо обслуговування та погашення залучених кредитів, спрямованих на відшкодування коштів вкладникам банків — учасників (тимчасових учасників) Фонду. Рішення про встановлення спеціального збору приймає адміністративна рада за погодженням з Національним банком України.

Внесення спеціального збору банками — учасниками (тимчасовими учасниками) Фонду проводиться у строки та згідно з умовами, встановленими адміністративною радою.

Загальний розмір спеціальних зборів, сплачених банками — учасниками (тимчасовими учасниками) Фонду протягом року (в разі вичерпання фінансових можливостей Фонду для виконання покладених на нього завдань), не повинен перевищувати розміру щорічного регулярного збору з банку — учасника (тимчасового учасника) Фонду.

Необхідно звернути увагу на те, що згідно із Законом Фонд має контрольні функції по відношенню до банків-учасників. Так, передбачено, що Фонд здійснює перевірки розрахунків та контролює повноту і своєчасність перерахування зборів кожним банком — учасником (тимчасовим учасником) Фонду.

За несвоєчасне або неповне перерахування початкового, регулярного або спеціального зборів банки-учасники (тимчасові учасники) протягом місяця сплачують пеню в розмірі подвійної облікової ставки Національного банку України від розміру неперерахованої суми за кожний день прострочення.

Для виконання своїх повноважень відповідно до Закону Фонд здійснює перевірки

банків — учасників (тимчасових учасників) Фонду, в тому числі і шляхом залучення незалежних експертів за рахунок коштів Фонду. Фонд має право брати участь у перевірках, які здійснюються Національним банком України, з питань, що належать до компетенції Фонду відповідно до Закону.

Фонд зобов'язаний порушити перед Національним банком України питання про застосування до банку — учасника (тимчасового учасника) Фонду заходів впливу у разі порушення ним норм Закону.

Національний банк України зобов'язаний розглянути звернення Фонду протягом 10 днів із дня його одержання.

У разі невиконання банком — учасником (тимчасовим учасником) Фонду вимог частини третьої статті б Закону керівники банку підлягають адміністративній відповідальності відповідно до закону.

Фонд має право застосовувати до банків — учасників Фонду такі заходи впливу:

- 1) переводити банки до категорії тимчасових учасників Фонду;
- 2) виключати банки з числа учасників (тимчасових учасників) Фонду;
- 3) в разі виявлення допущених банком порушень норм цього Закону вносити пропозиції про застосування Національним банком України до такого банку заходів впливу.

Переведення банків до категорії тимчасових учасників Фонду здійснюється рішенням адміністративної ради, за поданням виконавчої дирекції Фонду, в разі порушення банками — учасниками Фонду вимог Закону, нормативно-правових актів та стандартів Фонду. Повідомлення про прийняття такого рішення надсилається банку та Національному банку України.

Фонд не відшкодовує гарантовану суму за вкладом фізичних осіб, які залучаються банком, переведеним до категорії тимчасового учасника Фонду, які залучені ним з дати отримання повідомлення про переведення його до категорії тимчасового учасника Фонду.

Банк, переведений до категорії тимчасового учасника Фонду, зобов'язаний:

- а) на другий день після отримання від Фонду повідомлення про переведення його до категорії тимчасового учасника Фонду розмістити у всіх приміщеннях, до яких мають доступ вкладники, інформацію про переведення його до категорії тимчасового учасника Фонду;
- б) попереджати у письмовій формі фізичних осіб при укладенні з ними нових угод на залучення вкладів, що Фонд не гарантує відшкодування за цими вкладом на умовах, визначених Законом.

Банк, переведений до категорії тимчасового учасника Фонду, не сплачує регулярний збір до Фонду по вкладах, які залучені ним з дати отримання повідомлення про переведення його до категорії тимчасового учасника Фонду.

Фонд має право виключити банк з числа учасників (тимчасових учасників) Фонду в разі відкликання ліцензії Національного банку України на здійснення банківської діяльності або в разі припинення здійснення банком операції щодо залучення вкладів фізичних осіб.

Виключення банку з числа учасників (тимчасових учасників) фонду не позбавляє вкладників, вклади яких були залучені до дня отримання банком повідомлення про переведення його до категорії тимчасових учасників, права на відшкодування таких вкладів у разі настання їх недоступності відповідно до Закону.

Порядок використання коштів Фонду

Вкладники набувають право на одержання гарантованої суми відшкодування коштів за вкладами за рахунок коштів Фонду в грошовій одиниці України з дня настання недоступності вкладів. Під недоступністю вкладів у Законі розуміється неможливість одержання вкладу вкладником відповідно до умов договору, яка настає з дня призначення ліквідатора банку — учасника (тимчасового учасника) Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

Ліквідатор банку — учасника (тимчасового учасника) Фонду має надати Фонду протягом двадцяти робочих днів з дня настання недоступності вкладів повний перелік вкладників, які мають право на відшкодування коштів за вкладами, із визначенням їх розрахункової суми, яка підлягає відшкодуванню відповідно до Закону.

На підставі одержаного від ліквідатора банку — учасника (тимчасового учасника) Фонду переліку вкладників із визначенням розрахункової суми, яка підлягає відшкодуванню за рахунок коштів Фонду, Фонд у місячний строк перевіряє подані розрахунки з урахуванням вимог статті 4 Закону та приймає рішення про відшкодування коштів вкладникам.

Фонд протягом трьох робочих днів з дня прийняття рішення про відшкодування Фондом коштів за вкладами фізичних осіб повідомляє вкладників через офіційні засоби масової інформації. З дня настання недоступності вкладів припиняється нарахування відсотків за ними.

Порядок відшкодування Фондом коштів за вкладами фізичних осіб затверджується адміністративною радою Фонду.

Відшкодування за вкладами здійснюється в готівковій або безготівковій формі.

Фонд за запитом ліквідатора банку — учасника (тимчасового учасника) Фонду у письмовому вигляді надає необхідну інформацію про розмір відшкодованих коштів за вкладами за рахунок коштів Фонду.

Виплата Фондом гарантованої суми відшкодування через визначені банки-агенти здійснюється протягом трьох місяців з дня настання недоступності вкладів. У разі ліквідації системоутворюючого банку цей строк може бути продовжено до шести місяців. Відшкодування за вкладами можуть сплачуватися іншим особам згідно з законодавством України (за довіреністю, заповітом тощо). Строк позовної давності по зверненнях вкладників становить три роки.

Фонд набуває право кредитора щодо банку — учасника (тимчасового учасника) Фонду на всю суму, що підлягає відшкодуванню, з дня настання недоступності вкладів.

Відповідно до Закону України “Про систему оподаткування” Фонд гарантування вкладів фізичних осіб не включається до складу Державного бюджету України, тобто є державним позабюджетним цільовим фондом.

На думку фахівців, законодавство України в сфері гарантування вкладів потребує удосконалення. Так, окремі автори вважають, перспективним напрямом удосконалення системи гарантування вкладів поступовий перехід до диференційованих ставок за внесками банків до фонду. Це стимулюватиме банки до підвищення якості управління ризиками, що в підсумку сприятиме зростанню стійкості та надійності банківської системи загалом. З іншого боку, система диференційованих ставок дасть людям змогу швидко оцінювати ступінь надійності банку, адже все буде гранично прозоро: чим більший внесок банку до фонду, тим ризикованіше з ним мати справу. Ще одним важливим кроком на шляху вдосконалення системи гарантування вкладів буде прийняття рішення про участь Ощадбанку у фонді.

§ 5. Депозитні операції Національного банку України з комерційними банками

Порядок здійснення депозитних операцій Національним банком України з комерційним банками визначений Положенням про регулювання Національним банком України ліквідності банків України шляхом рефінансування, депозитних та інших операцій, затверджених постановою Правління Національного банку України № 584 від 24.12.2003 р.

Згідно з цим Положенням Національний банк здійснює депозитні операції з банками шляхом емісії власних боргових зобов'язань (далі — депозитні сертифікати) або шляхом укладення депозитних договорів. Такі операції проводяться щоденно в робочі дні залежно від стану грошово-кредитного ринку.

Національний банк може здійснювати депозитні операції за такими строками: один день (депозити овернайт); від 2 до 7 днів; від 8 до 21 дня; від 22 до 30 днів; - від 31 до 365 днів.

Національний банк для всіх банків установлює однакові умови залучення коштів та проводить операції з банками — юридичними особами, які:

- забезпечують своєчасне і в повному обсязі формування обов'язкових резервів;
- мають у загальній сумі залучених коштів від юридичних і фізичних осіб суму коштів на вимогу на останню звітну дату не більше розміру, установленого рішенням Правління Національного банку на відповідний період;
- забезпечують своєчасне перерахування коштів за результатами попередньо проведених аукціонів з розміщення депозитних сертифікатів.

Для окремих випусків депозитних сертифікатів можуть установлюватися додаткові обмеження щодо потенційних власників.

Залучення Національним банком коштів від банків на депозитні рахунки на строки від 2 до 7 днів, від 8 до 21 дня, від 22 до 30 днів підтверджується депозитним договором, який укладається між Національним банком через його територіальні управління та банком.

Положенням визначено істотні умови депозитного договору, до яких віднесено:

- місцезнаходження та реквізити сторін;
- номер депозитного рахунку, що відкривається банку;
- дата внесення депозиту;
- сума депозиту;
- розмір процентної ставки за депозитом;
- метод визначення кількості днів для нарахування процентів (базовою кількістю днів для нарахування процентів вважається 365 днів);
- дата повернення коштів банку;

- строк надання банком повідомлення до Національного банку про дострокове вилучення коштів;
- строк та порядок повернення коштів банкам за умови дострокового припинення дії договору;
- інші умови за погодженням сторін.

У депозитному договорі може бути окремо зазначена умова щодо можливості його дострокового розірвання за рішенням Правління Національного банку в разі зміни ситуації на грошово-кредитному ринку.

РЕЗЮМЕ

1. Депозитні операції банків полягають у залученні коштів у вклади та розміщення ощадних (депозитних) сертифікатів.
2. Депозити утворюються за рахунок коштів у готівковій або у безготівковій формі, у гривнях або в іноземній валюті, що розміщені юридичними особами чи громадянами (клієнтами) на їх рахунках у банку на договірних засадах на певний строк зберігання або без зазначення такого строку, і підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства та умов договору.
3. За законодавством України розрізняються два види вкладів (депозитів):
 - вклад на вимогу;
 - строковий вклад.
4. Відповідно до статті 48 Закону України “Про банки і банківську діяльність” спеціалізованим банкам (за винятком ощадного) забороняється залучати вклади (депозити) від фізичних осіб в обсягах, що перевищують 5 відсотків капіталу банку.
5. Процентні ставки за вкладними (депозитними) операціями встановлюються банками самостійно. Національний банк України встановлює індикативні розміри процентних ставок для банків з урахуванням ситуації на грошово-кредитному ринку.
6. Особливості залучення грошових коштів або банківських металів на вклади (депозити) регулюються внутрішніми положеннями банків, розробленими відповідно до законодавства України.
7. Система гарантування вкладів фізичних осіб визначена у Законі України “Про фонд гарантування вкладів фізичних осіб”. Відповідно до цього Закону Фонд гарантування вкладів фізичних осіб відшкодовує вклади, розміщені на рахунках, що не використовуються вкладником для здійснення підприємницької діяльності.

Контрольні запитання

1. Сформулюйте визначення банківських вкладних (депозитних) операцій.

2. Які види депозитів визначено у законодавстві України?
3. На вашу думку, якими нормами права регламентуються відносини із здійснення банківських вкладних (депозитних) операцій: фінансово-правовими чи цивільно-правовими?
4. Чи існує в Україні система гарантування банківських вкладів?
5. Чи включається Фонд гарантування вкладів фізичних осіб до складу спеціального фонду Державного бюджету України?
6. Який порядок формування та використання коштів Фонду гарантування вкладів фізичних осіб?
7. Які особливості здійснення депозитних операцій Національним банком України з комерційним банками?